

Prilogom "Nazivi planine Biokova kroz povijest" (str. 101 - 111) povjesničar Karlo JURISIĆ na temelju izvora i literature objašnjava podrijetlo grčkog, latinskog i hrvatskog naziva te dalmatinske planine.

Člankom "Kasnosrednjovjekovna crkvice Sv. Martina u Kotišini iznad Makarske" (str. 113 - 128) iznio je pisac Marinko TOMASOVIĆ cjeloviti prikaz prošlosti i sadašnjosti rečene obredne građevine, koja je nažalost još od potresa g. 1962. u ruševnom stanju.

Potom je otisnut rad Velimira URLIĆA "O položaju makarskih kula" (str. 129 - 138), gdje on na temelju starih prikaza Makarske, povijesnih vrela i štiva te građevinskih ostataka nastoji ustvrditi položaj nekoliko nekad postojećih gradskih obrambenih kula.

Ivana KOKIĆ je kroz prilog "Portreti crkvenih velikodostojnika makarske biskupije" (str. 139 - 154) opisala 13 makarskih slika pojedinih tamošnjih, ali i nekih nemakarskih vjerskih dostojanstvenika, nastalih tijekom XVIII., XIX. te početkom XX. stoljeća.

Naposljetku, svezak zaključuje rad Stanka PIPLOVIĆA pod naslovom "Javne gradnje u makarskoj općini tijekom XIX. stoljeća" (str. 155 - 167) u kojem se iznose podaci o podizanju ili popravljaju vjerskih, prosvjetnih, upravnih i gospodarskih zgrada, kao i postavljanju javnih podgradnji te izradi prometnica na području općine Makarska kroz prošlo stoljeće.

Elvis LUKŠIĆ

ZNANOST U RATU

(Radovi Hrvatskog društva za znanost i umjetnost I/1993, II/1994, III/1995, IV/1996, Sarajevo)

Kada se na kraju ovoga milenija budu svodili njegovi računi svakako će među neobičnije stvari koje su se događale tijekom zadnjih tisuću godina biti ubrojana i skoro troipolgodišnja podsada Sarajeva. Svu neobičnost toga događaja, koji po svemu spada prije na početak milenija koji izmiče no na njegov kraj, zrcali i pojava Hrvatskoga društva za znanost i umjetnost, sa sjedištem u podsjednutom gradu. Sve je u svezi s tim društvom doista krajnje neobično - ono je izraslo usred najgorih ratnih strahota, u gradu koji nije imao ni elementarne sigurnosti ljudskoga života, a da o stvarima kakve su voda ili struja, ili pak uvjeti za znanstveni rad, niti ne govorimo. Društvo koje je okupilo doista imponozantan broj znanstvenika i umjetnika (ukupno 72 člana 1994. - gotvo svi članovi društva, izuzev književnika i slikara, sveučilišni su profesori u zvanju od docenta naviše) nastalo je u gradu u čijoj je predratnoj populaciji od blizu 400000 stanovnika bilo svega 9% (oko 30-ak tisuća) Hrvata. Disproporcija između ukupne hrvatske populacije i ovolikoga broja visoko obrazovanih ljudi više je no očita. K tomu, u svoje tri ratne godine postojanja (Društvo je utemeljeno 18. prosinca 1993. kao posebna udruga u okviru Hrvatskog kulturnog društva Napredak) HDZU je ostvario doista zavidnu razinu aktivnosti, koja je okrunjena izdavanjem četiri broja časopisa *Radovi* (pod uredničkom palicom akademika Marka Šunjića). U svom kratkom životu časopis se susreo s brojnim problemima, među kojima

je svakako jedan od najizraženijih distribucija, usljed čega ga se može naći tek u rijetkim knjižnicama, kamo je dospio privatnom inicijativom samih članova Društva. Nadati se je, međutim, kako će konačno uklanjanje podsade omogućiti nakladniku bolju i sigurniju distribuciju u budućnosti, dakako pod uvjetom da i HDZU i *Radovi* prežive i u poratnim prilikama.

Sadržajno su *Radovi* vrlo heterogeni - tu se mogu naći kako tekstovi filozofa i povjesničara, tako i oni teoretičara književnosti i ekonomista, ali i medicinaru i biologa. Časopis u pravilu ima tri odjeljka: Rasprave i članci; Prikazi i Razno (vijesti o djelovanju HDZU). Ovakva je heterogena koncepcija izravna i logična posljedica trenutnoga stanja znanstvenoga rada u uvjetima potpunoga raspada društvenog tkiva i državnog sustava do kojega je u BiH došlo početkom rata 1992. Što to u praksi znači jasno se može vidjeti upravo na primjeru časopisne produkcije s područja povijesti. Naime, do rata su samo u Sarajevu izlazila dva ugledna povijesna časopisa - *Godišnjak Društva istoričara BiH* i *Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu*. Uz to su prilozi povjesničara objavljeni u *Glasniku zemaljskog muzeja*, *Prilozima za orijentalnu filologiju*, *Glasniku arhivâ i društva arhivskih radnika BiH*, *Radovima Filozofskog fakulteta* te u brojnim drugim periodičnim publikacijama. No, osim u Sarajevu, periodične publikacije s prilozima iz povijesti izlazile su i u Banja Luci (*Istorijski zbornik*), Mostaru (*Hercegovina*) itd. itd. Današnja je, pak, situacija takva da su od 1992. svjetlo dana ugledala tek dva broja *Priloga za orijentalnu filologiju* i jedan broj *Glasnika zemaljskog muzeja*. Osim, dakle, što je većina časopisa naprosto nestala, i ova dva koja su preživjela posve su promijenili uredjivačku politiku i ukupnu platformu. Tako je, primjerice, od nekad cijenjenoga časopisa za probleme orijentalistike, časopis *Prilozi za orijentalnu filologiju*, što ga izdaje Orijentalni institut u Sarajevu, postao platforma najprizemnije promičbe vjerskog ekskluzivizma i obnovljenoga koncepta "bošnjačke nacije" (usp. primjerice Avdo SUĆESKA, *Istorijski korijeni genocida nad Bošnjacima*, *POF* 42-43/1992-93.). Takvo je stanje časopisne produkcije to tragičnije što je upravo pred izbivanje rata 1992. bio okončan petogodišnji istraživački projekt, dosta nespretno nazvan D(ruštveni) C(ilj) XIII/2. Tijekom tih pet godina nekih je stotinjak profesionalnih povjesničara, uz relativno pristojnu materijalnu potporu, provelo arhivska istraživanja od Venecije do Istambula i od Budimpešte i Beča do Rima. Upravo kada je trebalo sumirati rezultate tih istraživanja i priopćiti rezultate na stranicama ponajprije periodičnih publikacija, rat se iz Hrvatske "preselio" u BiH i doveo do naprijed opisane situacije.

Sve ovo jasno ocrta zašto su povijesni prilozi objavljeni na stranicama *Radova HDZU* danas potencijalno interesantni. U tome, pak, kontekstu kod profesionalnih povjesničara svakako će najveće zanimanje pobuditi tekstovi posvećeni problemima srednjovjekovne povijesti (daleko brojniji od ostalih), i to prije svega oni iz pera samoga urednika, akademika Marka Šunjića ("Postupni uspon bosansko-venecijanskih ekonomskih odnosa u XV. stoljeću" - br. I/1993, 9-42; "Osvrt na ocjene uzroka propasti srednjovjekovne bosanske države" - br. II/1994, 25-33; "Venezia e gli ultimi re della Bosnia /1420.-1463./" - br. III/1995, 45-54; "Mjere, novac, zarade i cijene na dalmatinsko-bosanskom području /XIV. i XV. st./" - br. IV/1996), nastali uglavnom kao rezultat dugogodišnjih autorovih arhivskih istraživanja u arhivima u Zadru i Mlecima.

Medju ta četiri teksta svakako se svježinom ideja i pristupa izdvaja tekst posvećen problemu propasti srednjovjekovnoga bosanskog kraljevstva. Tu akademik Šunjić, na temelju novoga izvornog materijala, prije svega izvješća trogirskoga kneza slanih u Mletke u vrijeme dok su se u Bosni sredinom 1463. još odvijale turske operacije (izvješća je isti autor objavio pred rat u *Glasniku arhivâ i društva arhivskih radnika BiH XXIX/1989*), obara uvriježeno mišljenje da je Bosna pala zbog formalne izdaje nasilno pokatoličenih feudala. Podrobnom raščlambom autor dokazuje kako je do neuspjeha obrambenih napora i relativno brzoga pada ("Bosna šaptom pade") došlo ponajprije usljed dugotrajne i kompleksne nutarnje krize kraljevstva. Studija, pak, "Mjere, novac ..." (I. dio) autorov je pokušaj da hrvatskoj historiografiji priskrbi neophodno orudje za ozbiljno razmatranje ukupnih društvenih i gospodarskih gibanja u kasnom srednjem vijeku. Toga, naime, ne može biti sve dok se sustavno ne obrade upravo takvi pokazatelji kakvi su kretanje cijena i zarada, što akademik Šunjić pokušava koristeći se ogromnim brojem činjenica sabranih ponajprije u Povijesnom arhivu u Zadru. Vrijedilo bi naći načina da se cijela ova izvanredno vrijedna studija akademika Šunjića, poradi istaknute nedostupnosti *RHDZU*, ponovno objavi u Hrvatskoj pod novim naslovom i kao zasebna publikacija (ponajbolje uz ponovljeno izdanje autorove knjige *Dalmacija u XV stoljeću*, koja je danas već postala raritetom), budući bi u takvu obliku hrvatskim povjesničarima još zadugo ostala kao neophodan priručnik.

Uz dva navedena teksta akademika Šunjića, pozornost medju radovima posvećenim problemima srednjovjekovne povijesti svakako privlači i tekst "Franjevci u gradskim naseljima srednjovjekovne Bosne" (br. III/1995, 33-44), iz pera još jednoga akademika, Desanke Kovačević-Kojić. U toj radnji autorica, na temelju uglavnom dosad nekorištenih arhivskih vrela dubrovačke provenijencije, pokušava u prvom redu rekonstruirati mrežu franjevačkih samostana u naseljima neagrarnih zanačajki na području pod vlašću bosanskih kraljeva. Pri tomu upozorava na neka vrlo dragocjena otkrića, kakvo je primjerice ono da je na mjestu današnjega Mostara već u prvim desetljećima XV. st. postojao franjevački samostan. Neki od ovdje iznesenih stavova, međjutim, a koje ista autorica već odavno zastupa (usp. Desanka KOVAČEVIĆ-KOJIĆ, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo 1978), podložni su podrobnom raspravljanju, što se, u prvome redu, odnosi na problem sastava pučanstva ovakvih naselja i s tim u svezi na pojavu tzv. "dubrovačkih kolonija". Iako je, naime, nedvojebno kako su brojni dubrovački trgovci duže ili kraće vrijeme boravili živući i radeći u neagrarnim naseljima zaledja, čini se kako brojnost "dubrovačkih kolonija" po naseljima srednjovjekovne Bosne i Srbije dobrim dijelom valja pripisati i velikom broju domaćih ljudi koji su dobili *dubrovačko pravo gradjanstva*, te su sukladno tomu u dubrovačkim vrelima i tretirani kao *Dubrovčani*. U razgovorima vodjenim neposredno pred izbijanje rata autorica se, temeljem podrobnih istraživanja sastava pučanstva srednjovjekovne Srebrenice (tu je zabilježena svakako najbrojnija srednjovjekovna "dubrovačka kolonija") složila s ovakvim tumačenjem što ga je dao potpisnik ovih redaka. No, kako od 1993. akademik Desanka Kovačević-Kojić živi i radi u Beogradu nije mi poznato je li u medjuvremenu takve stavove izložila i u pisanoj formi. Neovisno o ovom problemu, radnja "Franjevci u gradskim naseljima srednjovjekovne Bosne" svojom je kvalitetom i

postignutim rezultatima posve opravdala uvrštavanje u III. svezak *RHDZU*, čime je i uredništvu časopisa istodobno pružila priliku da iskaže, za sredinu u kojoj se publikacija pojavljuje, zavidnu razinu uljudjenosti i tolerancije. Konačno, posljednji je iz skupine radova sa srednjovjekovnom tematikom tekst potpisnika ovih redaka ("Križarske vojne' XIII. stoljeća" - br. IV/1996) kojim se pokušava dokazati kako su, u literaturi čuvene, protuheretičke "križarske vojne" iz prve polovice XIII. st. najvećim dijelom izmišljene kako bi se ugarsko-hrvatski kraljevi opravdali na papinskoj kuriji, kamo su se slijevale informacije o pojavi dualističke hereze u bosanskome banatu.

Medju radovima s povijesnom tematikom valja posebice izdvojiti i tekst Srećka Džaje, hrvatskog povjesničara koji živi i djeluje u Njemačkoj, naslovljen "Škole i znanstvene ustanove u Bosni i Hercegovini (1878.-1918.)" (br. III/1995), koji u stvari predstavlja poglavlje iz njegova djela *Bosnien-Herzegowina in der Österreichisch - ungarischen Epoche (1878.-1918.). Die Intelligentsia Zwischen Tradition und Ideologie*, (München, 1994). Na temelju statističkih podataka i obimne literature autor prikazuje razvoj školskoga sustava u vrijeme nakon što je Austro-Ugarska okupirala BiH, raspoznajući pri tomu različit odnos pojedinih etničkih/vjerskih skupina spram napora nove vlasti na moderniziranju i stvaranju javnoga školskog sustava. Dajući i pregled pojave prvih znanstvenih ustanova u BiH, autor jasno opaža kako su one otvarane i koncipirane tako da omoguće ukorijenjivanje ideologije "bošnjaštva" uz pomoć koje su austro-ugarske vlasti pokušavale razriješiti brojne nutarnje društvene napetosti i sukobe u BiH te ujedno spriječiti jači hrvatski i srpski utjecaj na razvoj prilika u novookupiranoj pokrajini. Posebnoj povijesti hrvatske sastavnice BiH posvećeni su tekstovi Ignacija Gavrana ("Franjevci i katolici na području Visokog za turske vladavine" - br. III/1995, str. 9-32), Tomislava Išeka ("Bosna i Hercegovina u projekcijama čelnika H/P-R/SS braće Radić i dr. Vlatka Mačeka" - br. II/1994, str. 9-24) te Mladena Čaldarovića ("Napredak /1945-1949/" - br. III/1995, str. 73-85). Konačno, sukladno dubokoj tradiciji djelovanja istaknutih hrvatskih arheologa pod okriljem Zemaljskoga muzeja, vrijedne prinose dalekoj, antičkoj povijesti teritorija današnje BiH daju Veljko Paškvalin ("O romanizaciji Ilira na osnovi onomastike na sepulkralnim spomenicima rimskog doba s područja Bosne i Hercegovine" - br. I/1993, str. 43-55, i "Kulturni atributi antičkih božanstava na sepulkralnim spomenicima Rimskog doba s područja BiH kao eshatološko pitanje vjere pokojnika u zagrobni život" - br. II/1994, str. 35-55) i Zdravko Marić ("Prodori Panona preko Save prema ilirskim područjima" - br. IV/1996, str. 75-79).

Mladen ANČIĆ